

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ربا

تأليف

هادی نجفی

ترجمہ

سیّد سجاد حسینی ہرنندی

سرشناسه	: نجفی، هادی، ۱۳۴۲ -
عنوان قراردادی	: الآراء الفقهیه قسم المکاسب المحرمه. فارسی. برگزیده
عنوان و نام پدیدآور	: ربا/ تالیف هادی نجفی؛ ترجمه سیدسجاد حسینی هرنندی.
مشخصات نشر	: تهران: چتر دانش، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۲ ص؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۴۱۰-۴
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: فارسی-عربی.
یادداشت	: کتاب حاضر قسمتی از کتاب «الآراء الفقهیه قسم المکاسب المحرمه» می‌باشد.
یادداشت	: کتابنامه: ص [۱۴۷]-۱۵۲.
موضوع	: ربا و رباخواری
موضوع	: Usury
موضوع	: بهره (فقه) -- ایران
موضوع	: Interest (Islamic law) -- Iran
موضوع	: بهره (فقه)
موضوع	: Interest (Islamic law)
شناسه افزوده	: حسینی هرنندی، سیدسجاد، ۱۳۶۸ - مترجم
رده بندی کنگره	: BP۱۹۰/۶
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۷۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۲۴۰۷۵۴

نام کتاب	: ربا
ناشر	: چتر دانش
تألیف	: آیه الله شیخ هادی نجفی
ترجمه	: سیدسجاد حسینی هرنندی
نوبت و سال چاپ	: اول - ۱۳۹۹
شمارگان	: ۱۰۰۰
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۴۱۰-۴
قیمت	: ۸۵۰۰۰ تومان

فروشگاه مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خمینری جاوید(اردیبهشت شمالی)، پلاک ۸۸

تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۹۲۳۲۷ - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۰۲۳۵۳

پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com

کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

فهرست

- آیاتی از قرآن کریم در مورد ربا ۵
سخن ناشر ۶
مقدمه ۷

ربا / ۹

- ادله‌ی حرمت ربا ۱۰
قرآن ۱۰
سنت ۱۵
اجماع ۱۹
عقل ۱۹
فصل اول: ربای قرضی ۲۳
جهت اول ۲۴
جهت دوم ۲۷
جهت سوم ۳۰
جهت چهارم ۳۴
جهت پنجم ۳۶
جهت ششم ۴۱
جهت هفتم ۴۲
جهت هشتم ۴۴

.....	جهت نهم	۴۸
.....	جهت دهم: ربای قرضی مطلقاً حرام است	۴۹
.....	فصل دوم: ربای معاملی	۵۱
.....	شرط اول: اتحاد در جنس	۵۱
.....	شرط دوم: پیمانه یا وزن	۷۰
.....	فروعی که باید مورد بحث قرار گیرد:	۷۶
.....	اول: ربا در همه‌ی معاملات جاری می‌شود	۷۶
.....	دوم: موارد استثناء حرمت ربا	۸۱
.....	الف: ربا بین پدر و فرزندش نیست	۹۲
.....	ب: بین مولا و بنده‌اش ربا نیست	۹۶
.....	ج: بین مرد و همسرش ربا نیست	۱۰۱
.....	د: ربا بین مسلمان و کافر حربی، زمانی که مسلمان ربا بگیرد	۱۰۳
.....	سوم: معامله‌ی یک درهم و یک دینار مقابل دو درهم و دو دینار	۱۰۹
.....	تنبیه: حکم اوراق نقدی (اسکناس)	۱۲۰
.....	چهارم: به راه‌های مختلفی می‌توان از ربا رهایی یافت:	۱۲۱
.....	پنجم: بر گیرنده‌ی ربا چه چیزی واجب است؟	۱۳۴
.....	منابع	۱۴۸

﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَن جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

سوره بقره، آیه ۲۷۵

کسانی که ربا می‌خورند [در میان مردم و برای امر معیشت و زندگی] به پای نمی‌خیزند، مگر مانند به پای خاستن کسی که شیطان او را با تماس خود آشفته حال کرده [و تعادل روانی و عقلی‌اش را مختل ساخته] است، این بدان سبب است که آنان گفتند: خرید و فروش هم مانند رباست. در حالی که خدا خرید و فروش را حلال، و ربا را حرام کرده است. پس هر که از سوی پروردگارش پندی به او رسد و [از کار زشت خود] بزاایستد، سودهایی که [پیش از تحریم آن] به دست آورده، مال خود اوست، و کارش [از جهت آثار گناه و کیفر آخرتی] با خداست. و کسانی که [به عمل زشت خود] بازگردند [و نهی خدا را احترام نکنند] پس آنان اهل آتش‌اند، و در آن جاودانه‌اند.

﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ * فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾

سوره بقره، آیات ۲۷۸ و ۲۷۹

ای اهل ایمان! از خدا پروا کنید، و اگر مؤمن [واقعی] هستید آنچه را از ربا [بر عهده مردم] باقی مانده رها کنید. * و اگر چنین نکردید [و به رباخواری اصرار ورزیدید] به جنگی بزرگ از سوی خدا و رسولش [بر ضد خود] یقین کنید؛ و اگر توبه کردید، اصل سرمایه‌های شما برای خود شمامست [و سودهای گرفته‌شده را به مردم بازگردانید] که در این صورت نه ستم می‌کنید و نه مورد ستم قرار می‌گیرید.

سخن ناشر

رشته‌ی حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله‌ی یکی از پرتعدادترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه‌ی خدمت شده و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند.

منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان بر مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه‌ی کتب و جزواتی هستند که طی سالیان متمادی چنان‌که باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نکرده‌اند.

این، درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به این ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته‌ی حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آن‌ها از یک سو و تناسب آن‌ها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه‌ی آموزش عالی آزاد چتردانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثری در همراهی با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، به تولید آثاری همت گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه‌ی خدمات درخشان، شایستگی‌های خود را در این حوزه‌ی علمی بیش از پیش به منصه‌ی ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

الحمد لله الذي ﴿أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الزَّبَا﴾ والصلاة والسلام على خاتم الأنبياء والمرسلين محمد المصطفى وعلى وصية وخليفته - بلا فصل - أمير المؤمنين علي بن أبي طالب والأحد عشر من ولده الأئمة المعصومين ولا سيما علي خاتمهم المهدي المنتظر.

شوربختانه روابط اقتصادی جامعه‌ی ما به شدت آلوده به ربا و رباخواری شده است که شاید عامل اصلی آن برخی از معاملات بانکی و عملکرد ناصحیح مؤسسات مالی باشد به جهت تصحیح این روابط ناسالم اقتصادی بر آن شدید که کتابی را در مورد این بلیه‌ی عام اقتصادی یعنی ربا تدوین کنیم تا شاید گامی باشد هرچند کوتاه در دفع این ویروس مهلک و فراگیر اقتصاد روزگار ما، از این رو کتاب ربا را به محضر خوانندگان عزیز تقدیم می‌کنیم.

آنچه در این کتاب می‌خوانید بحثی است پیرامون ربا و اقسام و احکام و مسائل فقهی استدلالی آن، که برگردان فصل ربا^۱ از کتاب

۱. الآراء الفقهية، ج ۲، ص ۱۳۶-۶۰.

دائرة المعارف الآراء الفقهية^۱، تألیف صاحب این قلم می‌باشد و توسط
 حجة الإسلام آقای سید سجاد حسینی هرنندی حفظه الله به فارسی
 برگردانده و توسط اینجانب نیز تصحیح گردید، خدمت علاقه‌مندان
 به فقه اهل بیت (علیهم السلام) تقدیم می‌شود.
 به این امید که مرضی مولایمان صاحب العصر و الزمان (علیه السلام) قرار
 گیرد. ان شاء الله تعالی.

۲۷ رمضان المبارک ۱۴۴۱

اول خرداد ۱۳۹۹

اصفهان - هادی نجفی

۱. این کتاب از اول بحث مکاسب محرمه تا پایان بیع به مدت ۱۷ سال در
 حوزه علمیه تدریس و تاکنون در ۹ جلد منتشر شده است.

ربا

شیخ اعظم در مکاسب محرمه متعرض بحث ربا نشده است و به تبع او اکثر علماء شیعه هم متعرض نشده‌اند، اما با توجه به اینکه مردم بدون قصد و یا حتی با قصد مبتلای به ربا هستند سزاوار است که متعرض این بحث شویم.

و به علاوه این که ربا از معاملات است، و از این جهت در مرسله‌ی صدوق از رسول خدا ﷺ آمده که فرمودند: شر المکاسب کسب الربا^۱.

بدترین معاملات، معامله‌ی ربوی است.

یا این فرمایش رسول خدا ﷺ که در خبر سعید بن طریف فرمودند: أخبث المکاسب کسب الربا^۲.

خبیث‌ترین معاملات، معامله‌ی ربوی است.

یا اینکه در موثقه‌ی ابن فضال آمده است که رسول خدا ﷺ فرمودند: شر الکسب کسب الربا^۳.

۱. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۲۲، ح ۱۳، الباب ۱ من أبواب الربا.

۲. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۱۸، ح ۲.

۳. مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۳۲۹، ح ۱، الباب ۱ من أبواب الربا.

بدترین کسب، کسب رباست.

پس باتوجه به این مطالب ما در کمال اختصار و ایجاز متعرض بحث ربا می‌شویم. و برای طرح طولانی و مفصل این بحث محل دیگری لازم است به‌گونه‌ای که ممکن است حتی کتاب مستقلی تحت عنوان «کتاب ربا» تدوین شود همان‌گونه که شهید در کتاب دروس^۱ و سید یزدی در کتاب عروة الوثقی^۲ چنین نموده‌اند. پس با عنایت خداوند بزرگ گوییم: «ربا» در لغت به معنای زیادتی است. همان‌گونه که در آیه شریفه وارد شده: ﴿فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ﴾^۳.

نزد خدا فزونی نخواهد یافت.

و از قول علما لغت گرفته شده است که وقتی چیزی زیاد شود می‌گویند: شیء ربا می‌شود، یعنی زیادتی پیدا می‌کند، و ربا زیادتی بر سرمایه است، و «أربی الرجل» یعنی: هرگاه مرد اشتغال به ربا پیدا کند.

و موضوع آن در شریعت مقدسه خواهد آمد. ان شاء الله.

ادله‌ی حرمت ربا

قرآن

آیاتی از قرآن که دلالت بر حرمت ربا دارند به قرار ذیل است:
۱- فرمایش خداوند بزرگ در سوره‌ی بقره:

۱. الدروس، ج ۳، ص ۲۹۱.

۲. العروة الوثقی، ج ۶، ص ۵، چاپ جامعه مدرسین، سال ۱۴۲۳ق.

۳. سوره روم، آیه ۳۹.

﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي
 يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا
 وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ
 مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
 خَالِدُونَ * يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ
 أَثِيمٍ﴾^۱.

کسانی که ربا می‌خورند [در میان مردم و برای امر معیشت و زندگی] به پای نمی‌خیزند، مگر مانند به پای خاستن کسی که شیطان او را با تماس خود آشفته حال کرده [و تعادل روانی و عقلی‌اش را مختل ساخته] است، این بدان سبب است که آنان گفتند: خرید و فروش هم مانند رباست. در حالی که خدا خرید و فروش را حلال، و ربا را حرام کرده است. پس هر که از سوی پروردگارش پندی به او رسد و [از کار زشت خود] بازایستد، سودهایی که [پیش از تحریم آن] به دست آورده، مال خود اوست، و کارش [از جهت آثار گناه و کیفر آخرتی] با خداست. و کسانی که [به عمل زشت خود] بازگردند [و نهی خدا را احترام نکنند] پس آنان اهل آتش‌اند، و در آن جاودانه‌اند. * خدا ربا را نابود می‌کند، و صدقات را فزونی می‌دهد؛ و خدا هیچ ناسپاس بزه‌کاری را دوست ندارد.

توضیح کوتاه

تخبط از خبط است و آن زدن به‌صورت غیر یکسان است و به کسی که در امری آگاهی ندارد تصرف کند و در آن گفته می‌شود:

۱. سوره بقره، آیات ۲۷۵ و ۲۷۶.

«هو یخبط» و «تخبط» به معنای دیوانه‌شدن است. و موعظه در آیه، در روایات به توبه تفسیر شده است مثل صحیح‌های محمد بن مسلم از امام باقر (علیه السلام) در حدیثی که فرمودند: الموعظة: التوبة.^۱

موعظه، توبه است.

۲- در آیه‌ی دیگری در سوره‌ی بقره وارد شده است:

﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ * فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾^۲

مسلمانان کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند، و نماز را به پا داشتند، و زکات پرداختند، برای آنان نزد پروردگارشان پاداشی [شایسته و مناسب] است، و نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند. * ای اهل ایمان! از خدا پروا کنید، و اگر مؤمن [واقعی] هستید آنچه را از ربا [بر عهده مردم] باقی مانده رها کنید.

توضیح کوتاه

شیخ طوسی گوید: روی عن أبي جعفر (علیه السلام): أن الوليد بن المغيرة كان يربي في الجاهلية وقد بقي له بقايا على ثقيف، فأراد خالد بن الوليد المطالبة بها بعد أن أسلم فنزلت الآية في المنع من ذلك.^۳

از امام باقر (علیه السلام) روایت شده است: ولید فرزند مغیره در دوران جاهلیت رباخواری می‌کرد و هنوز به‌خاطر جهت ربا نسبت به برخی

۱. التهذيب، ج ۷، ص ۱۵، ح ۶۸؛ ونقل عنه في البرهان، ج ۱، ص ۵۵۴، ح ۴.

۲. سوره بقره، آیات ۲۷۸ و ۲۷۹.

۳. التبيان، ج ۲، ص ۳۶۵.

از قبیله‌ی ثقیف طلبکار بود، فرزندش خالد بن ولید بعد از اینکه اسلام آورد، اراده کرد که آن طلب را وصول کند، پس این آیه در مورد منع از عمل او نازل شد.

این روایت را طبرسی نیز در مجمع البیان^۱ آورده است. علی بن ابراهیم قمی گوید: «سبب نزول این آیه آن است که وقتی خدا نازل کرد: ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ﴾^۲؛ کسانی که ربا می‌خورند [در میان مردم و برای امر معیشت و زندگی] به پای نمی‌خیزند، مگر مانند به پای خاستن کسی که شیطان او را با تماس خود آشفته حال کرده [و تعادل روانی و عقلی‌اش را مختل ساخته] است.

خالد بن ولید به محضر رسول خدا ﷺ آمد و عرض کرد: ای رسول خدا پدرم به ثقیف ربا داده است و در زمان مرگش به من وصیت کرده که آن را بگیرم، پس این آیه نازل شد: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ * فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾^۳؛ ای اهل ایمان! از خدا پروا کنید، و اگر مؤمن [واقعی] هستید آنچه را از ربا [بر عهده مردم] باقی مانده رها کنید. * و اگر چنین نکردید [و به رباخواری اصرار ورزیدید] به جنگی بزرگ از سوی خدا و رسولش [بر ضد خود] یقین کنید.

پس رسول خدا ﷺ فرمودند: هرکس ربا بگیرد کشتن او واجب

۱. مجمع البیان، ج ۱، ص ۳۹۲.

۲. سوره بقره، آیه ۲۷۵.

۳. سوره بقره، آیات ۲۷۸ و ۲۷۹.

است و هر کس که ربا دهد کشتن او واجب است»^۱.
و طبرسی گوید: «از ابن عباس و ابن عمر روایت شده است که:
آخرین آیه‌ای که از قرآن نازل شده، آیه‌ی حرمت ربا است»^۲.

۳- و در سوره‌ی آل عمران فرماید:

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً
وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ * وَ اتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾^۳.

ای اهل ایمان! ربا را که سودهای چند برابر است نخورید، و از
خدا پروا کنید تا رستگار شوید * و از آتشی که برای کافران آماده
شده است بپرهیزید.

۴- فرمایش خداوند است در حکایت عمل یهودیان:

﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ
وَ بَصَدَهُمْ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا * وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ هُمُوا عَنْهُ وَأَكَلِهِمْ
أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۗ وَاعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾^۴.

پس به کیفر ستمی که یهودیان [به آیات خدا و بر خود و
دیگران] روا داشتند، و به سزای آنکه بسیاری از مردم را از راه خدا
بازداشتند، چیزهای پاکیزه‌ای را که بر آنان حلال شده بود [مانند صید
ماهی و خوردن چربی و شیر و گوشت حیوانات] حرام کردیم * و
[نیز به سبب] رباگرفتنشان با آنکه از آن نهی شده بودند، و خوردن
اموال مردم به باطل و نامشروع [پاکیزه‌های حلال‌شده را بر آنان
حرام کردیم] و ما برای کافران عذابی دردناک آماده کرده‌ایم.

۱. تفسیر القمی، ج ۱، ص ۹۳؛ ونقل عنه فی البرهان، ج ۱، ص ۵۵۷، ح ۵.

۲. مجمع البیان، ج ۱، ص ۳۹۴.

۳. سوره آل عمران، آیات ۱۳۰ و ۱۳۱.

۴. سوره نساء، آیات ۱۶۰ و ۱۶۱.

سنت

تعدادی از روایات مستفیضه بلکه متواتره، بر حرمت ربا دلالت دارد:

۱- آنچه که مشایخ سه‌گانه با سند صحیح از هشام بن سالم که ثقه است از امام صادق علیه السلام روایت کرده‌اند که حضرت فرمودند: درهم ربا [عند الله كما في الفقيه] أشد من سبعين زنية كلَّها بذات محرّم.^۱
یک درهم ربا (نزد خدا)^۲ شدیدتر و بدتر از هفتاد زنا که تمام آنها با محرم انسان باشد، می‌باشد.

۲- موثقه‌ی سماعه که گفت: قلت لأبي عبدالله علیه السلام: إني رأيت الله تعالى قد ذكر الربا في غير آية وكرره. قال: أو تدري ولم ذاك؟ قلت: لا، قال: لئلا يمتنع الناس من اصطناع المعروف.^۳

به امام صادق علیه السلام عرض کردم: من دیدم که خداوند بزرگ ربا را در بیش از یک آیه ذکر کرده و آن را تکرار نموده است. حضرت فرمودند: آیا می‌دانی دلیل آن چیست؟ عرض کردم: خیر.

حضرت فرمودند: به خاطر این که مردم از رساندن نیکی^۴ در نسبت به دیگران امتناع نکنند.

۳- موثقه‌ی زراره از امام صادق علیه السلام که گفت: قلت له: إني سمعت الله يقول: ﴿يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ﴾^۵ وقد أرى من يأكل الربا

۱. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۱۷، ح ۱، الباب ۱ من أبواب الربا.

۲. بنابر آنچه در کتاب من لا یحضره الفقیه است.

۳. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۱۸، ح ۳.

۴. مراد بخشش و دستگیری و دادن قرض الحسنه می‌باشد.

۵. سوره بقره، آیه ۲۷۶.

یربوا ماله! فقال: أي محق أمحق من درهم ربا يمحق الدين، وإن تاب منه ذهب ماله وافتقر.^۱

خدمت امام صادق علیه السلام عرض کردم: به درستی که شنیدم خداوند می‌فرماید: «خداوند ربا را می‌کاهد و صدقات را زیاد می‌کند» و به تحقیق که می‌بینم هر کس ربا می‌خورد، مالش زیاد می‌شود. پس امام صادق علیه السلام فرمودند: کدام ریشه‌کنی، ریشه‌کن تر از یک درهم ربا است، دین را ریشه‌کن می‌کند و اگر از ربا توبه کند، مال او از بین می‌رود و فقیر می‌شود.

۴- صحیح‌هی هشام بن حکم است، أنه سأل أبا عبد الله علیه السلام عن عله تحريم الربا؟ قال: إنه لو كان الربا حلالاً لترك الناس التجارات وما يحتاجون إليه، فحرم الله الربا لئتنفر الناس من الحرام إلى الحلال وإلى التجارات من البيع والشراء، فيبقى ذلك بينهم في القرض.^۲

هشام بن حکم از امام صادق علیه السلام در مورد علت تحریم ربا سؤال کرد، حضرت فرمودند: به درستی که اگر ربا حلال بود، مردم تجارت‌ها و آنچه که به آن احتیاج دارند را ترک می‌کردند. پس خدا ربا را حرام کرد تا مردم از حرام به سوی حلال و به سوی معاملات و خرید و فروش روی آورند. و به خاطر اینکه در بین مردم سنت قرض جاری شود (نه ربا).

۵- خبر ابن عباس در آخرین خطبه‌ای که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مدینه ایراد فرمودند: ... ومن أكل الربا ملأ الله بطنه من نار جهنم بقدر ما أكل، وإن اكتسب منه مالاً لا يقبل الله تعالى منه شيئاً من عمله، ولم يزل في لعنة

۱. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۱۹، ح ۷.

۲. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۲۰، ح ۸.

الله والملائكة ما كان عنده منه قيراطاً [واحد].^۱

... و هرکس ربا بخورد، خداوند اندرونش را از آتش جهنم به همان مقدار پر خواهد کرد و اگر از راه ربا مالی به دست آورد، خداوند هیچ عملی را از او قبول نخواهد کرد و همیشه مورد لعن خدا و ملائکه خواهد بود تا زمانی که ذره‌ای از آن مال نزد او باشد.

۶- هشام در حدیث صحیحی از امام صادق علیه السلام نقل کرده که فرمودند: قال رسول الله ﷺ: لَمَّا أُسْرِي بِي إِلَى السَّمَاءِ رَأَيْتُ قَوْمًا يَرِيدُ أَحَدَهُمْ أَنْ يَقُومَ وَلَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ مِنْ عَظْمِ بَطْنِهِ، قَالَ: قُلْتُ: مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَائِيلُ؟ قَالَ: هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا.^۲

رسول خدا ﷺ فرمودند: وقتی که در شب معراج مرا در آسمان سیر دادند، عده‌ای را دیدم که یکی از آنها می‌خواست برخیزد ولی به خاطر بزرگی شکمش نمی‌توانست.

گفتم: ای جبرئیل! اینها چه کسانی هستند؟

گفت: اینها کسانی هستند که ربا می‌خورند.

۷- جمیل در روایت صحیحی از امام صادق علیه السلام نقل کرد، که فرمودند: الرِّبَا سَبْعُونَ بَابًا أَهْوَنُهَا عِنْدَ اللَّهِ كَالَّذِي يَنْكِحُ أُمَّهُ.^۳

ربا هفتاد گونه معصیت را به همراه دارد، ساده‌ترین آنها در نزد خدا همانند معصیت کسی است که با مادر خود زنا کند.

۸- جمیل در روایت صحیح دیگری از امام صادق علیه السلام نقل کرده که فرمودند: درهم ربا أعظم عند الله من سبعين زنيه كلها بذات محرّم في

۱. عقاب الأعمال، ص ۳۳۶؛ ونقل عنه في وسائل الشيعة، ج ۱۸، ص ۱۲۲، ح ۱۵.

۲. تفسیر القمی، ج ۱، ص ۹۳؛ ونقل عنه في وسائل الشيعة، ج ۱۸، ص ۱۲۳، ح ۱۶.

۳. تفسیر القمی، ج ۱، ص ۹۳؛ ونقل عنه في وسائل الشيعة، ج ۱۸، ص ۱۲۳، ح ۱۸.

بیت الله الحرام^۱

گناه یک درهم ربا نزد خدا، از هفتاد زنا، که تمام آنها با محارم و در خانه‌ی کعبه واقع شود، بزرگ‌تر است.

۹- ابن بکیر در روایت موثقه‌ای آورده که: بلغ أبا عبد الله عليه السلام عن رجل أنه كان يأكل الربا ويسميه اللباء، فقال: لئن أمكنتني الله منه لأضربن عنقه.^۲

به امام صادق عليه السلام خبر رسید که مردی ربا می‌خورد ولی نام آن را لباء گذاشته است.

حضرت فرمودند: اگر خداوند مرا بر او قدرت دهد، یقیناً گردنش را می‌زنم.

لباء به معنای اولین شیری است که از سینه‌ی زن پس از زایمان بیرون می‌آید.

۱۰- روایت معتبره‌ای که عمرو بن خالد از زید بن علی از پدرانش عليهم السلام از امیرالمؤمنین عليه السلام نقل کرده است که فرمودند: لعن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: الربا وأكله وبائعه ومشتريه وكاتبه وشاهديه.^۳

رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم ربا و خورنده و فروشنده و خریدار و کاتب و دو شاهد آن را لعن کردند.

این ده روایت به حرمت ربا دلالت دارد و گذشت که این روایات مستفیضه یا متواتره است.

۱. تفسیر القمی، ج ۱، ص ۹۳؛ ونقل عنه فی وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۲۳، ح ۱۹.

۲. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۲۵، ح ۱، الباب ۲ من أبواب الربا.

۳. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۲۷، ح ۲، الباب ۴ من أبواب الربا.

اجماع

اجماع مؤمنین بلکه مسلمین بر حرمت ربا است، بلکه بعید نیست از ضروریات دین باشد، همان‌گونه که صاحب جواهر^۱ رحمته الله علیه به آن تصریح کرده است.

عقل

عقل نیز به فساد ربا و حرمت آن حکم می‌کند. به این دلیل که ربا موجب تعطیلی تجارت‌ها و بازارها می‌شود و عده‌ای از مردم را به حد ورشکستگی می‌رساند، همان‌گونه که امروزه شاهد آن هستیم و بعضی از مردم به دنبال سودهای کلان بدون عمل خاص یا تجارت یا عرضه‌ی خدماتی هستند.

و خلاصه اینکه ربا مسیر اقتصادی جامعه‌ی سالم را به سمت فساد منحرف می‌کند و علاوه بر مفساد اقتصادی، مفساد اجتماعی و حتی مفساد سیاسی را به دنبال دارد.

و شاید به همین مطلبی که ذکر کردیم، تعدادی از روایات گذشته اشاره دارد، مانند: موثقه‌ی سماعه^۲ و صحیح‌هی هشام بن حکم^۳. و مثل این دو روایت است، خبر محمد بن سنان از حضرت علی بن موسی الرضاعلیه السلام، که حضرت در پاسخ سؤال او این‌گونه مرقوم فرمودند: **وَعَلَّةٌ تَحْرِمُ الرِّبَا نَهَى اللَّهُ ﷻ، وَلَمَّا فِيهِ مِنْ فِسَادِ الْأَمْوَالِ، لِأَنَّ الْإِنْسَانَ إِذَا اشْتَرَى الدَّرْهَمَ بِالدَّرْهَمِينِ كَانَ ثَمَنُ الدَّرْهَمِ دَرَاهِمًا وَثَمَنُ الْآخَرِ بَاطِلًا، فَبِيعِ الرِّبَا وَشِرَاؤَهُ وَكَسَّ عَلَى كُلِّ حَالٍ عَلَى الْمُشْتَرِي وَعَلَى الْبَائِعِ، فَحَرَّمَ**

۱. الجواهر، ج ۲۳، ص ۳۳۲، و ج ۲۵، ص ۵.

۲. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۱۸، ح ۳.

۳. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۲۰، ح ۸.

الله ﷻ على العباد الربا لعلّه فساد الأموال، كما حظر على السفيه أن يدفع إليه ماله، لما يتخوّف عليه من فسادِهِ حتّى يؤنس منه رشد، فهذه العلة حرم الله ﷻ الربا وبيع الدرهم بالدرهمين، وعلّه تحريم الربا بعد البينة لما فيه من الاستخفاف بالحرام المحرّم، وهي كبيرة بعد البيان وتحريم الله ﷻ لها، لم يكن إلاّ استخفافاً منه بالمحرّم الحرام، والاستخاف بذلك دخول في الكفر، وعلّه تحريم الربا بالنسيئة لعلّه ذهاب المعروف وتلف الأموال ورغبة الناس في الربح وتركهم القرض، والقرض صنائع المعروف، ولما في ذلك من الفساد والظلم وفناء الأموال، الحديث.^۱

علت حرام گردانیدن ربا و نهی کردن خدا از آن این است که در ربا فساد اموال است. زیرا هرگاه انسان یک درهم را به دو درهم خرید، ثمن این درهم که خریده است، یکی از آن دو درهم است که داده. پس یکی از آن دو درهم را لغو و عبث داده و از این جهت مال خود را از بین برده است.

پس فروش و خرید ربا در هر حال و هر قسمی نقصان است بر مشتری و بر فروشنده، یعنی نقصان یا بر مشتری خواهد بود یا بر فروشنده و حق تعالی از آن منع کرده است به سبب فساد اموال، چنانکه منع کرد که مال سغیه را به او دهند تا وقتی که رشید شود و این ترس وجود دارد که او این مال را از بین ببرد، و به این سبب خدا حرام کرد ربا و فروختن یک درهم را به دو درهم ولیکن در صورتی که دست به دست کنند، یعنی عین او را بدهد و عین مثل آن را بدون زیادتی بگیرد، مانعی ندارد. اما در غیر آن قسم از فروضات دیگر می‌توان صحیحش نمود و مقصود از دست به دست آن است که نقد معامله کنند، اما نسیه بعد از این مذکور شود و علت تحريم

۱. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۲۱، ح ۱۱، الباب ۱ من أبواب الربا.

ربا بعد از اطلاع مکلف سبک‌شمردن حرام و حرام‌کننده است بعد از بیان و بعد از حرام‌گردانیدن آن توسط خدا. پس این نیست مگر سبک‌شمردن حرام، و سبک‌شمردن خدا و فرموده‌ی او ورود در کفر است.

علت حرام‌گردانیدن ربای نسیه، آن است که در ربای نسیه، رفتن احسان و ترحم از میان مردم، و تلف کردن اموال است و رغبت مردم در سود و ترک قرض کردن و قرض دادن و عمل‌های حسنه، و در ربای نسیه، فساد و ظلم و نابودی اموال است.^۱ حدیث.

وَكُسُ الشَّيْءِ: نقص آن است، وَكَسَّ التَّاجِرُ فِي تِجَارَتِهِ: در تجارتش زیان کرد و مالش از کف رفت.

نتیجه: به‌راستی عقل، حکم به حرمت ربا می‌کند. به‌خاطر این که اقتصاد جامعه‌ی انسانی را فاسد می‌کند، و هرچه موجب فساد اقتصاد شود، موجب ویرانی اجتماع و فساد آن می‌گردد و شاید مرسله‌ی طبرسی از امیرالمؤمنین علیه السلام به همین مطلب ما اشاره می‌کند که فرمودند: إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بَقَرِيَّةٍ هَلَاكًا ظَهَرَ فِيهِمُ الرِّبَا.^۲

هرگاه خدا اراده داشته باشد سرزمینی را نابود کند، ربا در بین ساکنان آن آشکار می‌شود.

و مرسله‌ی قطب راوندی از رسول خدا صلی الله علیه و آله که فرمودند: إِذَا ظَهَرَ الزُّنَا وَالرِّبَا فِي قَرْيَةٍ أُذُنٌ فِي هَلَاكِهَا.^۳

هرگاه زنا و ربا در سرزمینی آشکار شود، به نابودی آن اجازه

۱. ترجمه عیون أخبار الرضا علیه السلام، ص ۴۱۴ به قلم مرحوم آیه‌الله حاج شیخ محمدتقی آفانجفی اصفهانی رحمته الله با برخی تصحیحات.

۲. مجمع البیان، ج ۱، ص ۳۹۰؛ ونقل عنه فی وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۲۳، ح ۱۷.

۳. مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۳۳۲، ح ۱۱.

داده شده است.

ربا دو قسم اساسی دارد و آن دو عبارتند از:

۱- ربا در قرض

۲- ربا در خرید و فروش و معاملات

بنابراین ما در دو فصل به اختصار از ربا بحث می‌کنیم و تفصیل

آن دو در دو کتاب قرض و بیع باید بحث شود.

فصل اوّل: ربای قرضی

شرط کردن زیادتی و نفع در قرض حرام است زیرا ربا است: شهید ثانی در ذیل این قول محقق: «اگر نفع شرط شود حرام است» گوید: «این حکم اجماعی است»^۱.

محقق سبزواری گوید: «در این حکم، خلافتی بین فقها نمی‌دانم»^۲.

صاحب حدائق گوید: «بین اصحاب در تحریم شرط کردن نفع در قرض، اختلافی نیست بلکه برخی از محققین متأخرین متأخرین اجماع مسلمین بر تحریم را نقل کرده‌اند»^۳.

و صاحب جواهر هم تبعیت کرده و فرماید: «هیچ اختلافی در این حکم نیست، بلکه اجماع هم به هر دو قسمش دال بر آن است، بلکه چه بسا گفته شود: این حکم مورد اجماع مسلمین است چون ربا است»^۴.

اجماع و هر آنچه از ادله‌ی تحریم ربا گذشت، باتوجه به اینکه

۱. المسالك، ج ۳، ص ۴۴۳.

۲. كفاية الفقه، ج ۱، ص ۵۲۸.

۳. الحدائق، ج ۲۰، ص ۱۱۰.

۴. الجواهر، ج ۲۵، ص ۵.

ربا در قرض نیز ربا است، بر حرمت آن دلالت دارد.
و ما در این فصل در چند جهت بحث می‌کنیم:

جهت اول

منفعت شرط‌شده در قرض، گاهی از همان جنس مالی است که قرض داده شده است، مانند اینکه از شخصی صد درهم قرض کند به شرط این که صد و ده درهم برگرداند، بر حرمت آن تعدادی از روایات دلالت می‌کند:

۱- صحیحة علي بن جعفر عن أخيه موسى بن جعفر عليه السلام قال: وسألته عن رجل أعطى رجلاً مائة درهم على أن يعطيه خمسة دراهم أو أقل أو أكثر؟ قال: هذا الربا المحض.^۱

صحیحه‌ی علی بن جعفر از برادر بزرگوارش حضرت موسی بن جعفر عليه السلام که گفت: و سؤال کردم از ایشان در مورد مردی که به دیگری صد درهم قرض می‌دهد به شرط آنکه پنج درهم اضافه یا کمتر یا بیشتر به او بازگرداند؟ فرمودند: این کار ربای خالص است.

۲- خبر خالد بن الحجاج قال: سألته عن الرجل كانت لي عليه مائة درهم عدداً قضانيها مائة درهم وزناً؟ قال: لا بأس ما لم يشترط. قال: وقال: جاء الربا من قبل الشروط، إنما يفسده الشروط.^۲

خبر خالد بن حجاج که گفت: از او سؤال کردم در مورد مردی که باید به من صد درهم عددی بپردازد اما با پرداخت صد درهم

۱. مسائل علي بن جعفر، ص ۱۲۵، ح ۹۰؛ ونقل عنه في وسائل الشيعة، ج ۱۸، ص ۳۵۹، ح ۱۸؛ الباب ۱۹ من أبواب الدين والقرض.
۲. وسائل الشيعة، ج ۱۸، ص ۱۹۰، ح ۱، الباب ۱۲ من أبواب الصرف.

وزنی قرضش را ادا می‌کند.

فرمودند: اگر شرط نشده باشد اشکال ندارد و فرمودند: ربا از قبیل شروط می‌آید و این است و جز این نیست که شرط زیادتی در قرض، آن را فاسد می‌کند.

روایت به‌خاطر خالد بن حجاج ضعیف است، چون او امامی مجهول است و همچنین مضمهره است.

۳- ما رواه المشايخ الثلاثة بسند صحيح عن الحلبي الثقة عن أبي عبدالله (عليه السلام) قال: سألته عن الرجل يستقرض الدراهم البيض عدداً ثم يعطي سوداً [وزناً]، وقد عرف أنها أثقل مما أخذ وتطيب نفسه أن يجعل له فضلها؟ قال: لا بأس به إذا لم يكن فيه شرط، ولو وهبها له كلها صلح.^۱

آنچه که مشایخ سه‌گانه با سند صحیح از حلبی ثقه از امام صادق (عليه السلام) روایت کرده‌اند که گفت: از وی در مورد مردی که درهم‌هایی سفید عددی قرض می‌کند و سپس آنها را سیاه وزنی برمی‌گرداند، در حالی که می‌داند ارزش آن بیش از چیزی است که قرض کرده است اما با رضایت خاطر آن را یک زیادی برای قرض‌دهنده قرار می‌دهد، سؤال کردم.

فرمودند: چنانچه این مطلب در قرض شرط نشده باشد مانعی ندارد و اگر همه‌ی آنها را هم به او هبه کند صلح خواهد بود.

یعنی اینکه اگر بین دو طرف، گرفتن زیادی از درهم‌ها شرط شده باشد در آن ایراد و اشکال هست یعنی حرام است.

و نظیر این روایت از حیث سند و دلالت، صحیح‌هی دیگری از حلبی است که از امام صادق (عليه السلام) نقل کرده که فرمودند: إذا أقرضت

۱. وسائل الشیعة، ج ۱۸، ص ۱۹۱، ح ۲.